

Dopis č. 20

Praha, 18. 8. 1977

Milý příteli,

v tvém pocitu, že Charta jaksi vyčerpala svůj vnitřní náboj, je něco oprávněného. Už se také vyskytly hlasy, že je nejvyšší čas tomu udělat konec, prostě včas, dříve než to vezme faleš. Jsou také jiné hlasy, které radí k revizi původního projektu, zvláště ve smyslu lepší organizovanosti a tím větší efektivity (což je jenom rub téhož pocitu, že po téže cestě už nelze jít dál). Zkrátka ten pocit, že v Chartě a s Chartou něco skončilo, tj. že je přinejmenším jedna etapa u konce, je všeobecný. A je třeba přiznat, že v jistém smyslu Charta opravdu splnila úkol, který si předsevzala; pochybuji, mohl-li někdo počítat s něčím větším, než čeho se dosáhlo. Kdo podepsal, jistě počítal s těžkostmi. Smrt profesora Patočky však alespoň nakrátko všechny ohromila a ochromila. I když jsme snad všichni brali svůj podpis vážně, nenapadlo nás, že by to pro někoho mohla být otázka života a smrti. Ale profesor Patočka nám ukázal, že v tomto případě nejde o nic přechodného či efemerního, nýbrž o celoživotní nasazení; šel v tom osobně příkladem, a to s plným vědomím, jak je zřejmé z celé řady jeho slov. Mám dojem, že to nebyly v první řadě represe, ale spíše velikost nároku (k němuž byla Patočkova smrt nepřeslechnutelným poukazem), jež vyvolala v naší aktivitě jistý útlum. Dnes už je zřejmé, že to nebyl projev únavy a oslabení, ale naopak chvíle sbírání sil; tak se to alespoň jeví mně. Dokladem je jednak skutečnost, že oživení v řadách signatářů a sympatizujících už pomalu dosahuje původní úrovně, zejména však to, že pro většinu z nás není udržení dosavadního stavu vůbec ničím uspokojivým. Téměř všichni se tážeme, kudy by se měly ubírat naše příští kroky. Tato otázka je stále naléhavější; odpověď na ni se však nepodává sama a není vůbec ničím samozřejmým. Je třeba o ní hodně a se vši důkladností uvažovat. A je třeba o ní hovořit. Proto se o tom také mezi signatáři právě diskutuje. Pokusím se Ti formulovat své stanovisko a naznačit i důvody, které mne k němu vedou.

V prvním Prohlášení Charty 77 se jasně říká, že Charta 77 je „volné, neformální, otevřené společenství“, že „není organizací“, že „není základnou k opoziční politické činnosti“ a že chce „působit jako prostředník v případných konfliktních situacích“. Proto také Charta 77 „nechce vytyčovat vlastní programy politických či společenských reforem nebo změn“, ale chce především „upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv“ a „vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí“. – To všechno by samo o sobě ještě nemuselo mnoho znamenat; situace se mění, věci se vyvíjejí. Přesto se však domnívám, že by to byla hluboká, elementární chyba,

kdyby se právě v těchto záležitostech mělo něco měnit. V situaci, kdy všechno veřejné mínění bylo z naší společnosti znovu vyhoštěno a zatlačeno, takže bylo fakticky vystřídáno „tajným míněním“, se objevily první příznaky integrace individuálních i skupinových iniciativ v jakousi zatím nevelkou oázu nezávislého veřejného duchovního, kulturního a dokonce politického (přesně: nepoliticky politického) života a myšlení, v níž zatím nevelký, ale přece jenom výrazný a postupně se zvětšující počet lidí uplatňuje a – jak doufám – stále víc bude uplatňovat svou svobodu. Vzájemná solidarita lidí, kteří mají odvahu k takovému uplatnění svobody, je jistě potřebná a žádoucí; má však smysl a funkci jenom za předpokladu, že nevede k uniformitě. A růst svobody nemůže být ze zásadních důvodů organizačně zajišťován. Svoboda roste a mohutní jenom činy jednotlivců, kteří na sebe vezmou odpovědnost i riziko při uskutečňování, prosazování a obhajování něčeho, co lidskému životu může dávat smysl a v čem lidský život může být ve svých hlubinách zakotven. A v této nejzákladnější lidské od-povědnosti (kdy člověk celou svou bytostí odpovídá na oslovující výzvu, které se musí otevřít, aby ji mohl zaslechnout a poslechnout) se nikdo nemůže dát zastoupit, v ní stojí vždycky sám se svým svědomím. Nikdo tu nemá právo a ani nemůže rozhodovat za nás; může nám jen pomáhat k tomu, abychom se ve své situaci lépe vyznali a abychom odpovědnost, k níž jsme v dané chvíli voláni, viděli lépe, v ostřejším světle – anebo ovšem nám někdo může také naši situaci zatemňovat a rozostřovat, může nás vést do klamu a sebeklamu, může nás svádět na bezcestí, a může nám také nabízet laciné, konfekční řešení, které za nás vymysleli jiní. Nikdy není na první pohled zřejmé, na koho lze spolehnout a na koho nikoliv (neboť když to zřejmé je, pak jen v negativním smyslu – a nebezpečí v takovém případě nehrozí); je třeba mít zkušenosti a také zdravý rozum, je třeba k tomu někdy velmi důkladně přiložit mysl – neboť vposledu se zase musíme rozhodnout jen sami a sami se musíme bránit, aby nás někdo nesvedl.

Charta 77, podobně jako Všeobecná deklarace a mezinárodní pakty (konvence) jsou svou nejhlubší podstatou výrazem povědomí, že je nutno respektovat tuto svobodnou odpovědnost každého člověka i občana v rovině nejzákladnějšího životního i myšlenkového zakotvení a zaměření, že k této bytostné životní i myšlenkové odpovědnosti je povolán každý člověk nezadatelně a nesuspendovatelně, protože nikoliv z pověření druhých lidí, ani z pověření společností, ani z pověření nějaké organizace nebo instituce, určitě ne z pověření státu, ani národa, ani třídy atd. V moderních společnostech upadla bohužel tato dimenze lidství hodně do zapomnutí. Idea Charty 77 je nejenom v naší vlastní společnosti, ale skutečně univerzálně tak významná, protože právě poukazuje k tomuto nejhlubšímu zdroji a základu opravdu lidského pobývání na světě. Ne, že by její poukaz byl zcela uspokojivý a konečný; to zdaleka nelze říci. Profesor Patočka si toho byl asi vědom mnohem víc než naprostá většina signatářů; v jednom z našich posledních setkání řekl: „Budete mi muset hodně pomoci promyslet, v čem vlastně jsou lidské svobody a lidská práva nejhlouběji založena – a jak to co nejpřesvědčivěji vyjádřit.“ Nicméně i v té

nedokonalé podobě je onen poukaz vskutku přítomen - a není kalen představou o tzv. přirozenosti lidských práv a svobod. Člověk totiž neuplatňuje svá práva a své svobody (vůbec svou svobodu) jako nějakou svou přirozenou vlohu, jako součást výbavy, s níž přichází na svět, nýbrž právě jako odpověď na oslovení, odpověď na výzvu, s níž se událostně setkává a kterou může také přeslechnout, jestliže je příliš soustředěn na sebe a na své možnosti a schopnosti, na svůj talent a nadání. To všechno není bez důležitosti, ale má to smysl, jen když to postavíme do služeb něčeho jiného, než jsme my a naše skupina (což jsme jen širší „my“). Kdyby naneštěstí došlo k tomu, že by se z Charty stala organizace nebo instituce, kdyby se stala mocensky se prosazujícím hnutím s pevným a závazným programem a s pevnou disciplínou, kdyby se stala opozicí (a tím politickou partnerkou dnešní nebo jakékoliv příští etablované moci), ztratila by tuto svou rozhodující „pozici“, totiž pozitivnost v poukazu a odvolání na něco, co přesahuje každý soubor zásad a předpisů, každý organizační řád a každé stanovy, každé nařízení i usnesení, každý názor a každé učení - na něco, k čemu se musí každý názor, učení atd. také odvolávat a čemu musí nechat poslední slovo. A kdyby Charta ztratila tuto svou rozhodující „pozitivnost“, stala by se jenom jedním z názorů, jedním z učení, jednou z politických pozic a případně „stran“, dostala by se zkrátka na rovinu, kde také jí by mělo být připomínáno, že není svrchovaným rozhodčím nad tím, co je správné a mravné a pravdivé a spravedlivé (jako takovým rozhodčím není žádná mocenská skupina ani žádná mocenská opozice) Vzniklo by v tom případě vakuum do té doby, než by se sešlo zase nových pár lidí, kteří by nechtěli zakládat ani organizaci, ani politickou stranu, kteří by nechtěli vytyčovat vlastní programy politických či společenských reforem nebo změn a nechtěli by tak budovat základnu ani pro nějakou současnou opoziční politickou činnost, ani pro nějakou příští etablovanou mocenskou politiku. Tedy do té doby, než by vyrostla nová oáza svobodné veřejnosti a veřejně uplatňované svobody, založená zase jenom na jednotlivých činech osobní odpovědnosti a odvahy, tedy na činech, odpovídajících na výzvy, jejichž autorem nejsou druzí lidé ani jejich výtvoři (jako organizace, instituce nebo jiná společenství), ale jejichž adresátem je každý sám za sebe. Nikdo není reprezentantem a nikdo se nemůže nechat reprezentovat.

Význam osobní odpovědnosti a individuálního uplatňování svobody není umenšen, nýbrž spíše naopak podtržen skutečností, že se ve společnosti nikdo neobejde bez promyšleného a organizovaného společného úsilí, na němž se nějaká skupina shodne nebo výslovně dohodne a v němž se řídí dohodnutým programem. Snad všichni si uvědomujeme, že svá práva nemůžeme uplatňovat a své svobody uskutečňovat, dokonce ani individuálně, bez pomoci druhých. Dokonce i tam, kde jsme na první pohled docela osamoceni ve svém zápase (ve skutečnosti je nás vždycky víc, jen o sobě někdy nevíme), potřebujeme ty druhé přinejmenším jako naslouchající, byť nesouhlasící partnery.

Svobodné školství potřebuje nejenom ke svobodě povolání a v této svobodě respektované děti a studující, ale také svobodné rodiče a svobodné učitele. Svobodný spisovatel a novinář potřebuje svobodný tisk, tj. také svobodného nakladatele, svobodné redaktory – a ovšem také svobodné čtenáře. Svobodný občan potřebuje svobodného soudce, ale také svobodný soudce potřebuje svobodné občany. Svobodný věřící potřebuje svobodného věřícího jiné konfese a také svobodného ateistu (a vice versa, je-li svoboda věřících omezována a likvidována, je zároveň likvidována také svoboda ateistů). Proto říkáme, že svoboda je nedělitelná; je-li na svobodě omezován můj spoluobčan, byť politický protivník, jsem de facto omezován i já. A proti tomuto svému společnému omezování se musíme také společně bránit – tj. ne bránit jenom sebe, ale také druhého. A především toho, kdo se sám dost dobře bránit nemůže nebo komu to je zvláště ztíženo. Jako svobodným resp. k svobodě povoláním občanům je nám všem tato fronta zápasu proti útokům na lidské a občanské svobody společná a jsme v ní nutně – pokud vůbec rozumíme, oč vlastně jde – solidární také se všemi politickými i ideovými odpůrci, především však s těmi, kdo jsou postiženi, potlačeni a pošlapáni nejhůře.

Charta 77 je po mém soudu vynikajícím výrazem a příkladem této obecně lidské solidarity právě jako „otevřené“ společenství bez přesných a zdůrazňovaných hranic, z něhož není, nemůže být a také snad nebude nikdo vylučován, pokud sám tuto otevřenost přijal a pokud v respektování svobodné odpovědnosti a odpovědné svobody těch druhých zůstane základně solidární i s těmi, s nimiž nesouhlasí (což vůbec neznamená, že svůj nesouhlas bude nějak tlumit). Nicméně je zcela pochopitelné, že bude hledat konkrétní, a to i organizační formy spolupráce s těmi, s nimiž je téhož názoru, s nimiž souhlasí a kteří souhlasí s ním. K tomu dochází a nutně bude docházet i mezi signatáři Charty 77, a ovšem i těmi, kdo sice z nejrůznějších důvodů svůj podpis nepřipojili, ale s Chartou souhlasí nebo jim je alespoň blízká a sympatická. Po mém soudu by však bylo základní chybou, kdyby jakákoliv podobná spojení vystupovala pod hlavičkou Charty nebo dokonce jako nějaký její orgán, a tedy kdyby nějaké jejich konkrétní aktivity měly nebo právem mohly být identifikovány s aktivitami samotné Charty jako takové. Mezi signatáři Charty existují názorové a programové rozdíly, a ty se pochopitelně musí a také mají projevit. Kdyby však určitý názor, postoj nebo program byl chápán jako oficiální nebo dokonce za takový byl vydáván, zatímco by ve skutečnosti představoval určité zúžení záběru a interese, vedlo by to jednak k vnitřním napětím a možná k roztržce – a znamenalo by to především zcela nutně konec Charty jako takové. Na druhé straně by to především známějším představitelům Charty 77 pro samé ohledy k široké paletě názorové mohlo překážet v jejich vlastní angažovanosti a aktivitě, a dokonce i řadoví, méně známí signatáři by si často museli klást otázku, zda v tom smysluplném, co se domnívají podnikat, smějí vystupovat jako signatáři nebo nikoliv.

Proto mám za to, že všechny pokusy o zformování konkrétních programů a konkrétních aktivit v rámci celé společnosti by sice měly

vycházet u chartistů ze základu, jímž je Charta 77 (a Všeobecná deklaráce i mezinárodní pakty), a měly by tento základ i důsledky z něho vyplývající respektovat, ale měly by se ve svém pozitivním zdůvodnění vykazovat věcnými argumenty, aniž by se dovolávaly autority Charty 77 a aniž by souhlas či spolupráci jiných signatářů považovaly nebo dokonce vyhlášovaly za povinnost. Platnost a závaznost uváděných argumentů pro potřebnost a smysluplnost určitého podniku, jeho cílů i jeho provedení by pak byla zásadně stejná pro signatáře jako pro nesignatáře – právě tím by se v praxi uplatnila zásadní otevřenost, k níž se Charta hlásí.

V poslední době nastalo, jak už jsem zmínil, jisté uklidnění. Zatím ještě nemůžeme s určitostí říci, zda jenom přechodně; nicméně se zdá, že eventuelní recidívy oficiálního hysterčení nebudou mít dlouhé trvání, i když je zcela vyloučit zatím nemůžeme. Proto bude docházet k pozvolnému, ale trvalému přesunu těžiště naší práce do konkrétních aktivit, které nebudou mít oficiální předznamenání Charty, ale budou projektovány i uskutečňovány v jejím duchu a většinou i s jejím požehnáním. Zatímco až dosud byla všeobecná pozornost soustřeďována na porušování lidských a občanských práv, musíme se v nadcházející době orientovat na vynalézavé hledání oblastí, kde vyhlášená a uzákoněná práva nejsou zatím uplatňována. Buď vůbec nebo jen velmi omezeně nebo sporadicky. To bude chtít především víc fantazie a také víc pozitivního, konstruktivního způsobu myšlení. Dá to víc práce a zejména myšlení, přemýšlení, neboť leckdy bude předpokladem celková proměna našeho původního přístupu. Na několika takových příkladech si to ukážeme v dopise, který Ti napíšu za 14 dní.

Tvůj Ladislav Hejdánek